تصنیف مرغ سحر

آهنگ، شعر و خوانندگان

نوشته‌ی

مهدی نورمحمدی

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور

تهران ۱۴۰۵

فهرست

مقدمه ۷

فصل ۱: آهنگ ۹

چگونگی ساخت آهنگ تصنیف «مرغ سحر» به روایت مرتضی نی‌داود ۹
جمع‌بندی نهایی ۱۴
گوشه‌های تشکیل‌دهندهٔ آهنگ تصنیف مرغ سحر ۱۵
نوشتهٔ محمدعلی گلشن ابراهیمی دربارهٔ «مرغ سحر» ۱۷
نوشتهٔ ایرج گلسرخی دربارهٔ «مرغ سحر» ۱۷

فصل ۲: شعر ۲۱

مرغ سحر در اشعار شاعران بزرگ ایران ۲۱
قدیمی‌ترین اشاره به مرغ سحر در ادبیات معاصر ۲۴
مرغ سحر، جاودانهٔ ملک‌الشعرای بهار ۲۵
تاریخ سروده‌شدن شعر مرغ سحر ۲۵
نظر مرتضی نی‌داود دربارهٔ شعر مرغ سحر ۲۶
تصحیح دو نظر نادرست و غیرمستند ۲۶
تأثیرپذیری بهار از ذوق و سلیقهٔ عامه ۲۹
علت پنهان‌بودن نام بهار در سال ۱۳۰۶ ..... ۳۰
آیا مرغ سحر عامل زندانی‌شدن و تبعید بهار بود؟ ۳۴
ویژگی‌های وزنی در تصنیف مرغ سحر ۳۵
تحلیل تصنیف مرغ سحر به قلم کامیار عابدی ۳۶
گفتگوی دکتر دره دادجو دربارهٔ شعر مرغ سحر ۴۰

فصل ۳: خوانندگان ۴۳

نخستین اجرا ـ نخستین کنسرت ۴۳
اعلان‌های برنامه ۴۵
گزارش‌هایی از برنامه ۴۶
یک نکتهٔ بسیار مهم ۵۱
گزارش‌های خوانندگی تاج اصفهانی در کنسرت باغ سهم‌الدوله ۵۵
روایت‌های تاج اصفهانی دربارهٔ کنسرت باغ سهم‌الدوله ۵۷
نخستین ضبط در صفحات گرامافون ۶۲
نخستین ضبط بدون کلام ۶۳
دومین ضبط در صفحات گرامافون ۶۵
سومین ضبط در صفحات گرامافون ۶۶

چهارمین ضبط در صفحات گرامافون ۶۶
مقایسهٔ چهار ضبط اولیهٔ مرغ سحر ۷۰
واکنش نظمیه به ضبط صفحات گرامافون ۷۲
واکنش نظمیه به ضبط آثار عارف ۷۴
واکنش نظمیه به ضبط اشعار میرزادهٔ عشقی ۷۷
واکنش نظمیه به ضبط اشعار ملک‌الشعرای بهار ۷۸
نظام‌نامهٔ مقررات ضبط صفحات گرامافون ۷۹
ارسال نظام‌نامه به وزارت داخله توسط نظمیه ۸۱
ضبط مرغ سحر بدون رعایت مفاد نظام‌نامه ۸۱
توقیف صفحهٔ مرغ سحر توسط نظمیه ۸۴
کدام صفحه توقیف شد؟ ۸۶
نوشتهٔ دکتر نیرسینا دربارهٔ ممیزی اشعار بهار توسط نظمیه ۸۸
نخستین ضبط با شعری دیگر در صفحات گرامافون ۹۶
اجراهای دیگر پس از چند دهه وقفه ۹۶
اجرای دوصدایی عبدالوهاب شهیدی و پوران ۹۷
اجرای اکرم بنایی ۱۰۰
اجرای نادر گلچین ۱۰۰
اجرای هنگامه اخوان ۱۰۲
اجراهای محمدرضا شجریان ۱۰۳
دیگر اجراهای محمدرضا شجریان ۱۱۰
اجراهای دیگر توسط خوانندگان دیگر ۱۱۰
اجرا توسط خوانندگان کشور آذربایجان ۱۱۰
قمرالملوک وزیری و تصنیف مرغ سحر ۱۱۱
۱. ضبط در صفحات گرامافون ۱۱۱
۲. اجرا در کنسرت ۱۱۶
نقد و بررسی احتمال اجرا در کنسرت ۱۱۹
۳. اجرا در محافل خصوصی رجال مهم مملکتی ۱۲۲
نقد و بررسی روایت پرویز خطیبی (به نقل از موسی نی‌داود) ۱۲۴
دلایل رابطهٔ نامطلوب ملک‌الشعرای بهار و قمر ۱۲۷
افسانه‌ای دیگر: قمرالملوک وزیری و مارش جمهوری ۱۳۲

تصاویر اسناد ۱۳۷

تصاویر ۱۵۷

نمایه ۱۷۹

مقدمه

اگر بنا باشد از میان تصنیف‌ها و آهنگ‌های ساخته شده در تاریخ موسیقی ایران، دو نمونه را برگزینیم که بیش از دیگر تصنیف‌ها دل‌ها را به تسخیر خود درآورده و ترجمان احساسات و عواطف ملی بوده، بی‌تردید یکی از این دو، تصنیف «مرغ سحر» است و دیگری «از خون جوانان وطنِ» عارف قزوینی.

تصنیف «مرغ سحر» به‌عنوان یکی از ماندگارترین و تأثیرگذارترین آثار موسیقی ایران در یک قرن اخیر، از جایگاه ویژه‌ای در تاریخ موسیقی، ادبیات و حتی اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران برخوردار است.

این تصنیف که یکی از بهترین نمونه‌های موفق تلفیق شعر متعهد و موسیقی مبتنی بر اصالت و سنت است، در حافظهٔ جمعی ایرانیان ثبت و به نمادی فرهنگی و اجتماعی بدل شده است.

مرغ سحر تنها یک تصنیف مشهور در تاریخ موسیقی ایران نیست. آینه‌ای است که مفاهیمی چون: امید، آرزو، عدالت، اعتراض و آزادی را از حنجرِ یک ملت منعکس نموده و همچون رشته‌ای نامرئی، دل‌های ایرانیان را به یکدیگر پیوند داده است.

این اثر جاودانه در گذر زمان بر زبان چند نسل جاری شده، شهرت آن مرزها را درنوردیده و اینک به‌عنوان میراث فرهنگی و معنوی ملی درآمده است.

کتاب پیشِ رو، به‌عنوان نخستین پژوهش مکتوب دربارهٔ تصنیف «مرغ سحر» که در قالب کتاب منتشر می‌شود، تلاشی است برای واکاوی این اثر ماندگار، از منظر چگونگی ساخت شعر و آهنگ و خوانندگان آن در یک سدهٔ اخیر.

امید است که این کوشش بتواند دریچه‌ای هر چند کوچک برای درک عمیق‌تر این اثر و جایگاهش در تاریخ موسیقی ایران بگشاید و مورد توجه علاقه‌مندان موسیقی ایرانی قرار گیرد.

در خاتمه بر خود لازم می‌دانم از آقایان: عنایت‌الله رحمانی، بیژن اسدی‌پور (مدیر مجلهٔ دفتر هنر چاپ آمریکا)، شعله شمس شهباز (مدیر مجلهٔ رهاورد چاپ آمریکا)،

وهرز پوراحمد، علی یدالله‌پور، محمدعرفان رفیعی، سیدشهرام عاملی و ابوالفضل جوادی که نگارنده را در تهیهٔ برخی منابع مکتوب و شفاهی مورد نیاز برای تألیف این کتاب یاری نمودند صمیمانه سپاسگزاری و تشکر نمایم.

همچنین مراتب تشکر خود را از جناب آقای سیدمحمد موسوی مدیریت محترم مؤسسهٔ فرهنگی‌ـ هنری ماهور برای انتشار این اثر و آقای پویا دارابی برای جدیت در امور صفحه‌آرایی و ویرایش تصاویر اعلام می‌دارم.

مهدی نورمحمدی